

Jyrki Männistö

MAKSUTTOMAT OPPIMATERIAALIT KANSAKOULULAISEN AVUKSI

Etelä-Pohjanmaalla Isojoen kunnassa Heikkilän kylän kansakoulu aloitti ensimmäisen lukuvuotensa Kristian Teikarin talon vuokrahuoneissa 26. syyskuuta 1898. Tähän esimerkkinä käyttämäni kouluun tilattiin Satakunnan kirjakaupasta Tuhkasen lukukirjoja, Topeliuksen Maamme-kirjoja, Genetzetin Maantiedon oppikirjoja, Raution Suomen Kielioppeja, Kansakoulun päiväkirja ja nimikirja, erilaisia vihkoja, Suomen ja Euroopan kartta sekä jopa pallokartta.¹ Tällaisten välineiden katsottiin riittävän siihen, että opettaja ja oppilaat saattoivat aloittaa ahertamisen kansakoulun alkutaipaleella yli sata vuotta sitten.

Varat koulun ylläpitämiseen koottiin kuntalaisilta, mutta rahaa saatiin myös testamenttien perusteella ja muista lahjoituksista sekä keräyksistä. Keräystulot osoitettiin usein köyhien lapsien kouluttamiseen. Opettajien palkkoihin ja muihin menoihin anottiin lisäksi vuoden 1866 kansakouluasetuksen lupaamaa valtionapua.² Oppilaat joutuivat myös maksamaan ns. koulu- tai sisäänkirjoittautumismaksua, josta johtokunta tosin saattoi vapauttaa varattomat lapset.³

Tampereella kansakoulumaksut poistettiin vuonna 1893, koska jo puolet oppilaista oli niistä vapautettu.⁴ Ennen 1800-luvun loppua yli viidenes kansakouluista ei vaatinut enää koulumaksuja. Kansakouluväen enemmistö piti myös niitä tarpeettomina. Tosin kansakouluntarkastajat vastustivat koulumaksujen lopettamista, koska heidän mielestään koulujen opetusvälinerahojakin oli jo siirretty koulumaksuiksi.⁵

Tavoitteena vapaat oppivälineet

Kansakoulun isä Uno Cygnaeus mieltyi Halilan mukaan kasvatustieteilijä Friedrich Fröbelin työpedagogia-ajatuksiin niin paljon, että hän ehdotti kansakoulussa välttämättä tarvittavan opetusvälineitä ja -taluja, karttoja sekä muita havainto-opetukseen liittyviä materiaaleja. Koulun tuli hankkia vähitellen esimerkiksi ”seudun luonnontuotteiden kokoelma ja myös kelvollisia kuvateoksia”.⁶

Kansakoulun alkuaikoina opettajan innostus tehtävänsä ja hänen kekseliäisyytensä saivat kuitenkin usein korvata puuttuvat havaintovälineet: opettajat valmistivat itse karttoja, sidotuttivat vihkoja ja harjoitutti-

vat kirjoittamista edelleen hiekkalaatikoissa.⁷ Koulun johtokunta ei aina ymmärtänyt havaintovälineiden tarpeellisuutta, vaan joskus se selitti sellaisia välineitä haluavan opettajan "käsittäneen väärin tehtävänsä ja tavoittelevan liian korkeita sekä sen tähden mahdottomia".⁸ Opetusvälineiksi riitti 1870-luvulla jo edellä mainittujen lisäksi musta taulu sekä helmitaulu. Kuitenkin koulua arvostaneet kunnanisät saattoivat hankkia jopa "fysikaalisen laatikon" aktiivisen opettajan tuella.⁹

Oppikirjaa pidettiin tällöin keskeisenä oppimateriaalina, joten niitä kirjoitettiin useisiin oppiaineisiin. Professori Veli Nurmen mukaan 1800-luvun lopulla Topeliuksen Maamme-kirjaa ja Luonnon kirjaa käytettiin lukemisen harjoittelun lisäksi maantiedon, luonnontiedon sekä historian opetuksessa. Samoin Länkelän Ensimmäinen Luku-Kirja ja Aapinen sekä Toinen Lukukirja olivat suosittuja.¹⁰ Aluksi haluttiin käyttää lukukirjoja lukuhalun kartuttamiseen eikä niinkään oppikirjoina. Näin aiottiin estää "kuollut kirjatieto ja saada esiin käytännöllinen tieto".¹¹

Toisaalta Veli Nurmen mielestä oppikirjat ovat olleet kouluopetuksessa sangen merkittävässä asemassa. Usein ne ovat muodostaneet opetussuunnitelman, jonka avulla kutakin ainetta on opetettu. Koska ulkoluku oli kansanopetuksen keskeisin menetelmä 1800-luvun lopulla, kirjojen tärkeimmät sanat ja lauseet painuivat oppilaiden mieleen sellaisinaan. Tämä osoittaa, että oppikirjojen merkitystä ei sovi aliarvioida. Ne ovat sisältäneet opetuksen rungon.¹²

Uusi sukupolvi omaksui kansakoulun kehittäjän Mikael Soinisen johdolla seminaariopetuksen kautta herbart-zilleriläisen didaktiikan 1900-luvun alussa. Ratkaisevia vaikutteita saatiin Soinisen Yleisestä kasvatusopista ja Y. K. Yrjö-Koskisen oppikirjakomitean mietinnöstä.¹³

Mietintö kirjasi oppikirjan pedagogiset vaatimukset. Kirjan tuli olla pienennetty opetusoppi. Komitea esitti myös oppikirjojen tarkastamista ja lausunnon antamista koulumarkkinoille tulevista opetus- ja havaintovälineistä. Lisäksi toivottiin valtion subventoivan oppikirjojen hankintaa.¹⁴ Oppikirja alkoi siten saada 1900-luvun taitteessa aiempaa keskeisemmän aseman, minkä vuoksi oppikirjan valinta oli tärkeä ja myös luonnollisesti erilaisia näkökantoja esille tuova prosessi.¹⁵

Vuoden 1866 kansakouluasetus korosti jo oppikirjojen merkitystä. Asetuksen mukaan varattomille oppilaille oli hankittava kirjat ja muut koulutarvikkeet vaivaiskassan varoilla, mutta varakkaiden oli ostettava

Isojoen Heikkilänkylän koulu syksyllä 2003. Valokuva Jyrki Männistö

ne itse.¹⁶ Valtio alkoi myöntää tukea varattomien oppilaiden kirjahan-
kintoihin vuonna 1895.¹⁷

Kun vuoden 1898 piirijakoasetus lisäsi koulujen ja siten myös varatto-
mien oppilaiden määrää, niin keskustelu vapaista eli ilmaisista oppikir-
joista lisääntyi. Ennen kaikkea keskustelu kiihtyi tällöin Suomen valtioli-
sesta asemasta. Venäjä pelkäsi Ranskan liittolaisena Keski-Euroopan konf-
liktien uhkaavan Suomen kautta pääkaupunkiaan Pietaria, joka sijaitsi
vain tykinkantaman päässä autonomisen Suomen kaakkoisrajasta. Niinpä
Venäjä päätti tyyntytellä omia nationalistejaan ja varmistaa pääkaupun-
kinsa turvallisuuden vähentämällä helmikuun manifestilla vuonna 1899
Suomen kansallisia oikeuksia ja lisäämällä yleisvaltakunnallisia toimia.
Näin alkaneet sortotoimet vaikuttivat myös ratkaisevasti kansakoulujen
kehittämiseen 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Venälaistämistoimet luonnollisesti vahvistivat Suomen nationalismia.
Tämän vuoksi viime vuosisadan alussa ei Maamme-kirjakaan ollut menet-
tänyt opettajien eikä oppilaiden suosiota, sillä noin puolet kansakoululai-
sista käytti sitä lukukirjanaan¹⁸. Kaikesta huolimatta valtiovalta suostui

vuonna 1900 ensi kerran myöntämään kunnille avustusta, jolla ostettiin havaintovälineitä kansakouluihin. Kouluhallitus julkaisi myös luettelon suomalaisista opetusvälineistä.¹⁹

Keisari Nikolai II ja Venäjän panslavistit joutuivat lopulta tappiollisen Japanin sodan ja suurlakon jälkeen antamaan periksi kansalaisten uudistusvaatimuksille. Suomikin sai marraskuun manifestilla 4.11.1905 takaisin autonomiset oikeutensa ja tämän lisäksi seuraavana vuonna yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan eduskunnan. Ensimmäisillä suurlakon jälkeisillä valtiopäivillä myönnettiinkin 25 %:n valtionosuus varattomien koululaisten oppikirjojen ostoon.²⁰

Koska valtiovalta yhä lisäsi osuuttaan kyseisten koulutarpeiden hankintaan, niin entistä enemmän alettiin vaatia kaikille oppilaille ilmaisia oppikirjoja ja opetusvälineitä.²¹ Vuosisadan vaihteessa oli jo keskusteltu ”vapaista koulutarpeista”, koska monen maan mm. Englannin, Alankomaiden ja Yhdysvaltojen kansakouluissa oli näin menetelty. Samoin jotkut kunnat ja kaupungit kuten Akaa ja Viipuri olivat jo jakaneet kaikille kansakoululaisilleen maksuttomat oppikirjat ja opetusvälineet.²²

Kansakouluväen piirissä myös mietittiin, oliko kasvatuksellisesti oikein jakaa tällä tavalla oppikirjoja. Sen sijaan ruoka- ja vaateavustusten antaminen hyväksyttiin yleisesti.²³

Ensimmäisen sortokauden jälkeisessä myönteisessä uudistushengessä myös oppivelvollisuushanke sai vauhtia, kun Soinisen komitea sai valmiiksi mietintönsä vuonna 1907. Oppivelvollisuuden toimeenpanosta komitean jäsenet olivat yhtä mieltä, mutta sen kustannuksista kolme jäsentä oli eri mieltä. Komitea esitti kaikille oppilaille ilmaisia koulutarvikkeita.²⁴

Eduskunta sai monien vaiheiden jälkeen Soinisen komitean mietinnön pohjalta tehdyksi ”asetusehdotuksen oppivelvollisuudesta, kansakoululaitoksen kustannuksista ja oikeudesta vapaaseen uskonnonopetukseen” vuonna 1910. Jo edellisenä vuonna sivistysvaliokunta oli esittänyt kaikille maksuttomia koulutarpeita.²⁵

Eduskunta siis esitti keisarille, että hän hyväksyisi sellaisen oppivelvollisuuden, jonka mukaan kaikkien oppilaiden tuli saada myös ilmaiset koulutarvikkeet ja varattomia oppilaita tuli tukea joka tavalla.²⁶ Tulevaisuuteen luottaen alettiin myös oppikirjoja julkaista entistä enemmän. Puhuttiin jopa oppikirjatulvasta. Oppikirjatyö oli samalla muuttumassa oppikirjateollisuudeksi.²⁷

Senaatin uusi venäläinen varapuheenjohtaja V. Markov toimi kuitenkin uuden venäläistämiskauden tavoin esittämällä, ettei kyseisiä lakeja hyväksyttäisi. Hän perusteli kantaansa valtiontalouden heikolla tilalla ja Suomen kansansivistyksen jo ennestään korkealla tasolla. Keisari oli luonnollisesti samaa mieltä 3. joulukuuta 1913. Nikolai II vetosi hylkäämispäätöksessään myös valtionvarain niukkuuteen.²⁸ Vaikka venäläisten tyrmäysisku oli raju, niin siitä huolimatta koulu-uudistajat eivät täysin lannistuneet, vaan tekivät lisää ehdotuksia. Vasta Venäjän ajautuminen ensimmäiseen maailmansodan myllerryksiin vuonna 1914 siirsi myös Suomen koulua koskevat kehityshankkeet Venäjästä irtautumisen jälkeiseen aikaan.

Valtio oppikirjakustantajaksi

Vuoden 1906 eduskuntauudistus ja vuoden 1907 vaalivoitto mahdollistivat sosiaalidemokraattien valtiojohtoisten kouluhankkeiden ajamisen myös parlamentaarista tietä. Näihin hankkeisiin sopi oppivelvollisuuden ohella hyvin se, että valtio toimi opetusvälineiden kustantajana. Jo vuoden 1908 valtiopäivillä sosiaalidemokraatit ehdottivat kyseiseen toimeen tarttumista. Valtion kustantamon piti toimittaa oppikirjoja ja jaksaa niitä ilmaiseksi.²⁹

Yleisen kansakoulun uudistusinnostuksen mukana keskusteltiin myös tästä kustantajan roolista. Mikael Soininenkin kannatti valtiollista kustannustoimintaa ulkomailta saamiensa lupaavien esimerkkien rohkaisemana.³⁰ Kuten edellä on todettu, niin venäläistämistoimet katkaisivat uudistushankkeet. Näin tapahtui myös tälle kustannushankkeelle.

Suomen itsenäistymisen jälkeen valtiollinen kustantamosuunnitelma nousi esille, kun sosiaalidemokraattinen kansanedustaja, muinaistutkija, fil. tri Julius Ailio teki aloitteen valtion kustantamosta. Hän perusteli anomustaan taloudellisilla säästöillä ja kunnan koulujen oppikirjojen samantilaistamisella. Sosialismia ei hänen mielestään myöskään pitänyt pelätä, koska kyseessä oli porvarillisen valtion kustantamo.³¹

Ailion anomus eteni eduskunnassa hyvää vauhtia. Eduskunnan sivistysvaliokunta oli jo sitä mieltä, että kouluhallituksen olisi ryhdyttävä kustantamaan kansakoulun oppikirjoja ja jakamaan niitä maksutta kaikille kansakouluille.³² Soininen asettui tukemaan Ailion ehdotusta taloudelliseen hyötyyn ja oppikirja-alan edistämiseen vedoten. Poliittinen oikeisto vastusti luonnollisesti hanketta eduskuntakeskustelussa.³³ Eduskunta kuitenkin hy-

väksyi 16. huhtikuuta 1920 Ailion ehdotuksen ja velvoitti kouluhallituksen laatimaan esityksen valtion kustannustoiminnan aloittamisesta.³⁴

Vastikään opetusministerin tehtävät jättänyt Soininen pääsi kouluhallituksen johdossa nyt suunnittelemaan ja kokeilemaan kauan kaipaamaansa kustantamohanketta. Yksityisten kustannusliikkeiden kannattajat eivät voineet tietenkään hyväksyä oppikirjamarkkinoiden uusjakoa. Varsinkin oikeistolainen Uusi Suomi tyrmäsi valtion koulukirjakustantamon. Lehti vertasi hanketta tutkimaansa sveitsiläisten kantonien kustannusmalliin, jota se piti erittäin byrokraattisena, tehottomana, vanhanaikaisena ja kuitenkin vain liiketoimintana.³⁵

Opettajat eivät myöskään yleisesti halunneet valtiollista oppikirjamonopolia, koska tätä pidettiin liian yksipuolisena. Vastustuksen vuoksi Soininen siirsi asian vuodella eteenpäin ja halusi sen sijaan kokeilla oppikirjan painattamista valtioneuvoston kirjapainossa. Sosiaalidemokraatit luonnollisesti puolustivat Soinisen toimia ja pitivät valtion oppikirjamonopolia jopa pienenä tervetulleena sosialismin askeleena.³⁶

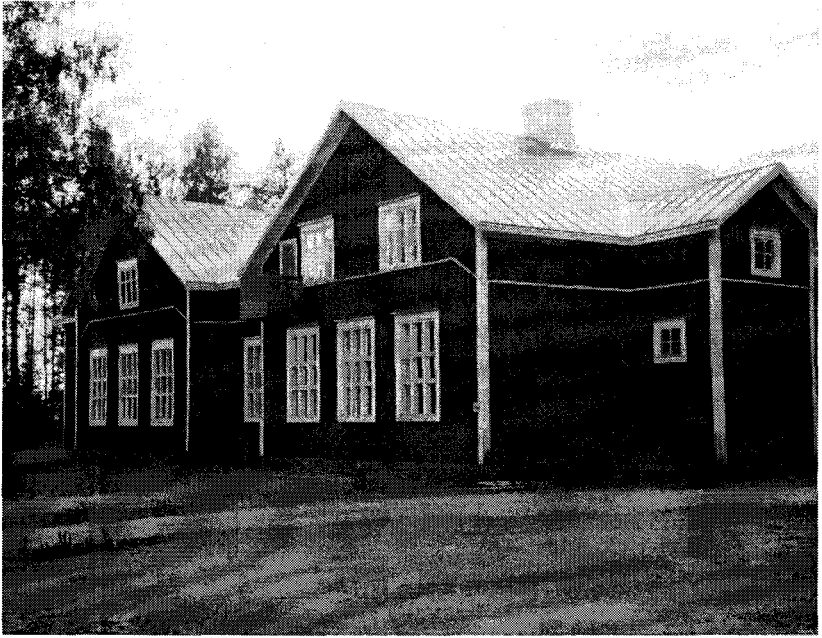
Vasta syksyllä 1923 Soininen päätti kokeilla maa- ja kotitalouden, uskonnonhistorian ja siveysopin kirjojen painattamista valtioneuvoston kirjapainossa. Kokeilu epäonnistui, sillä ”porvarillinen lehdistö hyökkäsi hänen kimppuunsa” eikä maalaisliittolainen opetusministeri Niilo Liakka antanut lupaa vetoamalla käytännön ongelmiin.³⁷

Halilan mielestä kansakouluväen vastustus esti oppikirjamonopolin toteutumisen. Kuitenkin jopa Soinisen oman edistyspuolueen pää-äänenkannattaja Helsingin Sanomat oli asettunut vastustamaan valtion oppikirjamonopolia ja puolusti oman toimialansa yksityistä liiketoimintaa jättämällä julkaisematta kouluhallituksen Soinisen) vastineen tässä mediakeskustelussa.³⁸

Näin ollen oppikirjojen kustannustoiminta jäi yksityisten yritysten käsiin. Kouluhallituksen ylimmässä johdossakaan ei enää löytynyt tämän asian aktiivisia toimijoita, kun kansakoulun uudistaja Mikael Soininenkin kuoli muutaman kuukauden kuluttua vuonna 1924.

Oppivelvollisuus toi maksuttomat oppikirjat

Vuoden 1866 kansakouluasetus velvoitti kaupungit perustamaan kansakouluja kaikkia oppilaita varten. Sen sijaan maalaiskunnille oli koulujen

Isojoen Heikkilänkylän koulu syksyllä 2003. Valokuva Jyrki Männistö

perustaminen vapaaehtoista. Koska maalaiskansakoulujen määrä ei yleistytkään kovin ripeästi ja koska oppilaat jättivät koulunsa kesken, niin jo 1870-luvulla alettiin keskustella kuntien koulupakosta eli velvollisuudesta perustaa kouluja ja oppivelvollisuudesta eli oppilaiden koulunkäyntivaatimuksesta. Oppivelvollisuusajatusta kannatti yleisen kansakoulukouksen enemmistö vuonna 1875. Oppivelvollisuudesta keskusteltiin entistä enemmän ja siitä tehtiin lukuisia valtiopäiväaloitteita 1800-luvun lopulla.³⁹ Oppivelvollisuuden kanssa kulki käsikkäin 1800-luvun lopulla vaatimus oppilaille täysin maksuttomasta opetuksesta, mikä sisälsi myös ilmaiset oppikirjat ja koulutarvikkeet.

Kuten aiemmin on todettu, niin oppivelvollisuutta ei saatu toteutetuksi Venäjän vallan aikana, vaan se siirtyi Suomen itsenäistymisen jälkeisen suvereenin yhteiskunnan kehittämistoimiin.⁴⁰ Esimerkiksi P. E. Svinhufvudin ns. itsenäisyssenaatti kirjasi ohjelmaansa oppivelvollisuuden aikaansaamisen,⁴¹ mutta vuonna 1918 Suomessa käyty sota vei tarmon ajankohtaisempien asioiden ratkaisemiseen.

Toisaalta voittajien puolella oltiin myös sitä mieltä, että oppivelvollisuus ja siihen liittyvä varattomien taloudellinen tuki olisivat estäneet kansalaissodan. Niinpä syksyllä 1918 J. K. Paasikiven senaatti toi eduskuntaan jo vuonna 1910 hyväksytyyn oppivelvollisuussuunnitelman, jota ns. tynkä-eduskunta ei kuitenkaan halunnut käsitellä.⁴²

Oppivelvollisuusesitys alkoi edetä eduskunnassa vasta yhdessä hallitusmuotoesityksen kanssa. Hallitusmuotoon kirjattiin myös valtion velvollisuus ylläpitää ylempää maksutonta kansanopetusta ja säätää oppivelvollisuudesta.⁴³

Maksuttoman opetuksen sekä siten myös maksuttomien oppikirjojen ja koulutarvikkeiden arvostelu alkoi oikeastaan vasta oppivelvollisuuslain ja kansakoulun kustannuslain eduskuntakäsittelyn yhteydessä vuonna 1920. Kansanedustaja ja kouluhallituksen ylijohtajaksi palannut Soininen sai tehdä parhaansa, etteivät oikeisto- ja osin keskustapuoluelaiset vesittäneet talousrasitusyytöksillään näiden lakien voimaantuloa. Joka tapauksessa eduskunta hyväksyi lait 23. marraskuuta 1920 ylivoimaisella enemmistöllä kokoomuksen, ruotsalaisten ja osan maalaisliittoa vastustaessa.⁴⁴ Oppivelvollisuuslain ja kansakoulun kustannuslain lepäämään jättämistä äänestäneet puolueet yrittivät selittää menettelyään Suomen köyhyydellä, vaikka toisaalta ne olivat valmiita sijoittamaan valtion rahaa muihin kuin kansakoulukohteisiin.

Presidentti K. J. Ståhlbergin vahvistettua nämä lait ja annettua niitä koskevat toimeenpanoasetukset oppivelvollisuus astui voimaan syysluku-kauden 1921 alusta. Oppivelvollisuusmenojen nousua alettiin jo tällöin pelätä melko yleisesti, sillä Suomeen iski maatalouslama vuonna 1921. Lama kiristi rahamarkkinoita myös kaupungeissa sekä lisäsi verotuspainetta koko maassa. Oppivelvollisuuden toteuttamiseen maalaiskunnat saivat aikaa jopa 16 vuotta, mutta taloussuhdanteiden laskiessa oltiin valmiita lykkäämään kuntien jo aloittamia oppivelvollisuustoimia.⁴⁵ Kansakoulumenojen kasvaessa valtioneuvoston nimeämä komitea alkoi pohtia mm. koulujen käyttömenojen supistamista. Oikeistopuolueet halusivat myös palauttaa ilmaisten oppikirjojen ja koulutarvikkeiden jaon vain vähäraisille oppilaille valtion ja kuntien menojen säästämiseksi.⁴⁶

Joka tapauksessa kansakouluihin alkoi ilmestyä 1920-luvulla entistä runsaampia ja uudenaikaisempia opetusvälineitä, koska oppivelvollisuus-koulua alettiin käynnistää mm. työkouluperiaatteen hengessä. Uusia op-

pikirjoja tarvittiin varsinkin Soinisen Maalaiskansakoulun opetussuunnitelman (1925) hahmotteleman koulutyön tueksi. 1920-luvun lopulla saattoi ilmestyä jopa muutamia kymmeniä oppikirjoja. Halila muistuttaakin, että edellä mainittu Soinisen komiteanmietintö kiinnitti erityistä huomiota uusien opetusvälineiden hankkimiseen. Näin esimerkiksi moni koululainen sai ensi kerran tuijottaa mikroskoopin läpi täysin outoa maailmaa.⁴⁷

Kouluhallitus julkaisi myös luettelon oppilaille jaettavista opetus- ja kouluvälineistä jo 1920-luvun alussa.⁴⁸ Monet kouluatteen kannattajat ja opettajat olivat edelleen pettyneitä, koska heidän kuntansa eivät pystyneet vieläkään hankkimaan edes välttämättömiä koulutarvikkeita. Tilanne paheni vielä entisestään 1920- ja 1930-lukujen taitteessa.

Presidentti vastusti ilmaisia oppikirjoja

Taloudellinen lama syveni 1930-luvun alussa pula-ajaksi. Tällöin myös verovarjoilla ylläpidetyn kansakoulun menot joutuivat aiempaa tiukempaan tarkasteluun. Eduskunnassa vuoden 1931 budjettikeskustelu oli jo varsin vilkasta. P. E. Svinhufvudin hallitus oli säästöjen saamiseksi esittänyt, että se itse määräisi koulukirjojen, kalusteiden ja terveydenhuollon valtionapujen enimmäismäärät.⁴⁹ Svinhufvudin tultua valituksi tasavallan presidentiksi maaliskuussa 1931 maalaisliittolainen J. E. Sunilan hallitus jatkoi kansakoulun säästöohjelmaa. Uusi hallitus esitti ”vapaiden koulutarpeiden lakkauttamista ja määräämistä vain vähävaraisille”.⁵⁰

Oppivelvollisuutta ajaneet poliittiset ryhmät eivät voineet ymmärtää moista menettelyä. Ne olivat sitä mieltä, ettei ainakaan kunnille syntyisi säästöjä, koska ne joutuisivat organisoimaan oppikirjahankinnat uudelleen.⁵¹ Eduskunta kuitenkin kannatti hallituksen esitystä. Se päätti 1. joulukuuta 1931, että oppikirjat ja koulutarpeet annettaisiin omiksi vain köyhille eli varattomille oppilaille.⁵² Päätöksen mukaan kuntien piti periä maksu muiden oppilaiden kirjoista. Tätä kunnallista liiketoimintaa eivät puolestaan ymmärtäneet läheskään kaikki säästäväisyyden kannattajat eivätkä vastustajatkaan.

Pulman ratkaisi korkea valtiolta eli presidentti P. E. Svinhufvud antamalla 6.2.1932 kansakoululaisten koulutarvikkeista asetuksen, jonka mukaan kansakoulujen johtokuntien tuli määritellä köyhät ja varattomat.⁵³

Kaikissa kunnissa kyseistä asetusta ei toteltu, koska tämän katsottiin kuuluvan kansakoulun kustannuslain mukaisesti valtionapuihin. Maalais-

liiton kansanedustaja Juhani Leppälän mielestä piti näin ollen palata maksuttomiin oppikirjoihin. Hänen aloitteensa eteni eduskunnassa keväällä 1932. Eri valiokunnat asettuivat maksuttomien oppikirjojen kannattajiksi.⁵⁴ Asia käsiteltiin myös pikavauhtia eduskunnan isossa salissa, missä ei hyväksytty edes lakialoitteen lepäämään jättämistä. Presidentti P. E. Svinhufvud ei kuitenkaan suostunut allekirjoittamaan lakia, vaan hän turvautui harvoin käytettyyn ns. presidentin siirtävään veto-oikeuteen.⁵⁵

Laki siirtyi siten vuoteen 1933 eli seuraavien vaalien jälkeisen eduskunnan hyväksyttäväksi. Oikeistopuolueet luonnollisesti puolustelivat presidentin menettelyä ja samalla ne kehottivat kuntia noudattamaan aiempia määräyksiä sekä suurta säästäväisyyttä. Kansakoulut voisivat turvautua oppilaskirjastoihin, josta löytyisi Värikki Stool, Maamme-kirja jne.⁵⁶

Eduskunnan säästö päätös oli siis voimassa lukuvuonna 1932–1933. Suomen silloisista 610 kunnasta 2/3 antoi kaikille oppilailleen ilmaiset oppikirjat ja koulutarvikkeet, koska suuri osa kansakoululaisista oli varattomia. Isojoen kunnanvaltuusto noudatti kuitenkin lakia ja päätti antaa kyseiset opetusvälineet vain köyhille. Näin menetellessä kuntien varattomuusselvitykset pitkittivät oppikirjojen saantia ja vaikeuttivat koulunkäyntiä. Eduskunnan päätökset olivat ”oppivelvollisuuspuolueille” sosiaalidemokraateille ja edistyspuolueelle mainio vaaliase vuonna 1933.⁵⁷

Uuteen eduskuntaan SDP sai 12 kansanedustajaa lisää ja edistyspuoluekin säilytti entiset 11 paikkaa. Kun näiden puolueiden lisäksi 6 edustajapaikan vaalitappion kärsinyt maalaisliitto asettui tukemaan lakia ilmaisista oppikirjoista ja koulutarvikkeista, niin laki tuli voimaan ilman presidentti P. E. Svinhufvudia 10. marraskuuta 1933.⁵⁸ Suomen eduskunnan historian aikana nyt ensimmäisen kerran tämä valtion ylin päättävä elin asettui presidentin siirtävää veto-oikeutta vastaan. Suurimpia voittajia olivat kuitenkin kansakoulut, sillä ne saattoivat jatkaa aiempaa oppilaita tukevaa oppimateriaalilinjaansa eikä niiden tarvinnut käyttää voimiaan ja vähäisiä varojaan uusien organisaatioiden perustamiseen ja ylläpitämiseen.

Kuntien keskusjärjestö oppikirjakustantajaksi

Maalaiskuntien Liitto halusi jo 1920-luvun puolessa välissä lopettaa kansakouluntarkastajien ja -opettajien kirjanvälitystoimet kuntien yhteistoiminnan eli oman järjestönsä avulla.⁵⁹ Liitto ryhtyi myös valmistuttamaan ja myymään koulutarvikkeita.⁶⁰ Se halusi kunnille säästöjä kilpailemalla

mm. opettajien keskusjärjestöä lähellä olevan kustannus- ja kouluvarustajaliikkeen Valistuksen kanssa. Esimerkiksi tyypillinen maalaiskunta Isojoki teki kirjahankintansa opettaja Haaramon kirjakaupasta ja käytti myös Maalaiskuntien Liiton palveluja.⁶¹

Pula-ajan säästökampanja innosti puolestaan Maalaiskuntien Liittoa ehdottamaan, että kouluhallituksen esityksen mukaisista kirjoista kunnan hallinto, koulun johtokunta ja johtajaopettaja valitsisivat oppikirjat. Tähän saakka opettajat, johtokunnat ja tarkastajat olivat määränneet koulukirjat. Kuten 1920-luvullakin kustannusliikkeitä puolustanut lehdistö piti kuntien keskusjärjestön ehdotusta monopolihankkeena. Uusi Suomi pelkäsi jopa Raamatun, virsikirjan ja Vänrikki Stoolin katoavan sosiaalidemokraattisenemmistöisten kuntien kansakouluista, mikäli uusi oppikirjojen hyväksyttämisesitys toteutuisi.⁶² Maalaisliittolainen sanomalehti Ilkkin epäili kansakoulunopettaja, päätoimittaja Artturi Leinosen kokemuksella kuntien hallintoelimiä kykyä arvioida oppikirjojen pedagogisia tavoitteita. Suuria säästöjä ei myöskään uskottu näin löytyvän.⁶³

Kouluhallitus, opetusministeriö, Suomen Opettajajhdistys sekä maalaiskansakoulujen tarkastajat hylkäsivät myös Maalaiskuntien Liiton esityksen, koska ne katsoivat esityksen vaarantavan kansakoululaitosta.⁶⁴ Vain maalaisliiton pää-äänenkannattajan asemasta Ilkan kanssa kilpailut Suomenmaa asetui puolustamaan Maalaiskuntien Liittoa, koska se itse toimi kuntien keskusjärjestön äänitorvena.⁶⁵ Vastustajien määrän kasvaessa ehdotus kuivui kokoon kuten muutkin eduskunnassa tehdyt monopoliesitykset.⁶⁸

Maalaiskuntien Liitto joutui myös lopettamaan koulutarvikeliiketoimintansa pula-ajan seurauksena.⁶⁷ Vaikutus ulottui Isojoellekin koulutoimen hankintoihin saakka. Kunnan kansakoulujen oppikirjat ja tarvikkeet ostettiin tämän jälkeen opettaja Haaramolta sekä paikallisesta Köykkänevän kirjakaupasta ja Isojoen Osuuskaupasta.⁶⁸

Koulukirjakustannuskiistojen eräs olennainen syy oli oppikirjatulva, joka luonnollisesti kiihtyi aina koulun kehittämistoimien kuten uusien opetussuunnitelmahankkeiden jälkeen.⁶⁹ Jopa opetusministeriökin muistutti antamistaan koulukirjoja koskevista ohjeista, jotka toistettiin vuoden 1931 järjestysmuotoasetuksessa.⁷⁰ Oppikirjatulva on siis jatkunut noin sata vuotta ja se näyttää edelleen jäävän moniarvoisen yhteiskunnan ”ikuisuuskysymykseksi”, vaikka opetustavat ja -menetelmät ovat vaihtuneet ajan mukana.

Koulun oppikirja-asiat saatiin siis järjestykseen 1930-luvulla. Kirjojen sisältöjä alettiin myös tarkistaa muiden Pohjoismaiden kanssa.⁷¹ Nuoren Suomen kansakoulu liitettiin siten aiempaa kiinteämmin demokraattiseen pohjoismaiseen yhteiskunta-ajatteluun.

Kansakoululaisten maailmankuvaa laajensivat myös uusien medioiden ilmestyminen kouluihin 1920- ja 1930-luvuilla. Ensimmäiset elokuvakoneet ja radiot hankittiin kouluille jo 1920-luvun lopulla. Helsingin Kallion kansakoulu sai oman elokuvaprojektorinsa jo vuonna 1927 ja Tampereenkin koulutoimi tilasi oman radion vuonna 1928.⁷²

Radio ja elokuva tulivat kuitenkin opetuskäyttöön varsinaisesti vasta 1930-luvulla. Samalla heräsi jo silloin epäily yleisten elokuvien turmelevasta vaikutuksesta. Sen sijaan oikein käytettynä eli elokuvia lyhentämällä ja myös radion kuuntelu-aikaa rajoittamalla uskottiin oppilaisiin voitavan vaikuttaa pedagogisesti parhaalla tavalla. Elokuvan nähtiin tuovan väriä ja mielenkiintoa ennen muuta luonnontieteen opetukseen. Kouluradiota ei enää pidetty 1930-luvun lopulla varsinaisena tiedonvälittäjänä, vaan erityisesti maalaiskansakoulun uusien impulssien herättäjänä.⁷³

Suomen maaseudun sähköistyminen mahdollisti uusien viestimien käytön. Isojoen kunnan Heikkilän kylän kansakouluun saatiin sähkövalo vuonna 1925 Möykyn myllyltä. Kouluradiota alettiin Isojoella kuunnella syyslukukauden 1934 alussa Suomen Yleisradion ruvettua lähettämään kouluradiotunteja. Isojoenkin monella opettajalla oli tuolloin vastaanotin, jonka he toivat oppilaiden kuultavaksi.⁷³ Maaseudun kansakoulussa alkoi jälleen uusien opetusvälineiden vaihe uusine keskusteluineen.

VIIITTEET

¹ Pihlaja 1987 s. 60. Vrt. myös Villanen 1967 s. 29.

² AsK 1866 n:o 12. Pihlaja 1987 s. 20.

³ Pihlaja 1987 s. 20 ja 62, Villanen 1967 s. 30–32, Halila 1949 II s. 208–210.

⁴ Telemäki 1979 s. 44.

⁵ Halila 1949 II s. 418–419.

⁶ Halila 1949 II s. 186.

⁷ Hästesko 1916 s. 92.

⁸ Hästesko 1916 s. 91, Halila 1949 II s. 187.

⁹ Halila 1949 II s. 188–190.

¹⁰ Nurmi 1966 s. 180–186.

¹¹ Halila 1949 II s. 193.

¹² Nurmi 1966 s. 181.

¹³ Lahdes 1966 s. 155, Suutarinen 1992 s. 21.

- ¹⁴ KM 10/1899, Nurmi 1966 s. 182-184, Telemäki 1979 s. 74, Lahdes 1966 s. 155, Hästesko 1916 s. 204.
- ¹⁵ Telemäki 1979 s. 57.
- ¹⁶ AsK 1866 n:o 12, Hästesko 1916 s. 91, Halila 1949 II s. 207.
- ¹⁷ Halila 1949 II s. 414.
- ¹⁸ Halila 1949 II s. 136.
- ¹⁹ Hästesko 1916 s. 211, Halila 1949 II s. 112.
- ²⁰ Hästesko 1916 s. 155 ja 212, Halila 1949 III s. 137.
- ²¹ Halila 1949 III s. 39, Hästesko 1916 s. 212.
- ²² Halila 1949 III s. 136, Villanen 1967 s. 30: Uudistus alkoi v. 1907, mutta Akaan kuntakokous päätti asiasta v. 1909.
- ²³ Hästesko 1916 s. 212, Halila 1949 III s. 39.
- ²⁴ KM (12 a)/1907, Halila 1949 III s. 50-54.
- ²⁵ II VP 1909 anomusehdostus n:o 7, 20, 21, 33 ja 34 ja Sivvk:n mietintö n:o 4, Halila 1949 III s. 55.
- ²⁶ VP 1910 As.kirj. V eduskuntaesitysmietintö n:o 3, 27.5.1910, Eduskunnan alamaainen ehdotus oppivelvollisuudesta, Sivvk:n mietintö n:o 1 s. 1-62, Halila 1949 III s. 56, Hästesko 1916 s. 179.
- ²⁷ Hästesko 1916 s. 184.
- ²⁸ Halila 1949 III s. 57.
- ²⁹ II VP 1908 liitteet VI, anomusehdotus n:o 187 (Lahtinen ym.).
- ³⁰ Tuominen 1960 s. 21, VP 1908 ptk 16.10.1908.
- ³¹ VP 1919 liitteet VI, anomusehdotus n:o 97 (Ailio ym.), SS 27.2.1920 pk, allekirj. J.A-io (=Julius Ailio).
- ³² VP 1919 As.kirj.V:II, Sivvk:n mietintö n:o 7.
- ³³ VP 1920 ptk 16.4.1920 s. 202-205. Voipio 1944 s. 578, US 2.3.1920 pk, Halila 1950 IV s. 367.
- ³⁴ VP 1920 ptk 16.4.1920 s. 211.
- ³⁵ US 11.6.1920, 15.-28.7.1920 ja 16.9.1920 pk.
- ³⁶ SS 17.9.1921 pk.
- ³⁷ Hbl 6.11.1923 pk, US 26.10.1923 pk, HS 13.12.1923 pk.
- ³⁸ Halila 1950 IV s. 367. HS 6.11.1923 pk ja 30.12.1923 yleisönosastokirjoitus.
- ³⁹ Telemäki 1979 s. 45, Halila 1949 II s. 76-84.
- ⁴⁰ Ks. esim. Männistö 1994 s. 99-104.
- ⁴¹ II VP 1917 ptk I 24.11.1917 s. 182-183.
- ⁴² VP 1918 As.kirj. HE n:o 13, 2.11.1918 ja VP 1918 ptk 29.11.1918 s. 108-109.
- ⁴³ Ks. esim. Männistö 1994 s. 110 alaviite.
- ⁴⁴ VP 1920 ptk 23.11.1920, Autio 1986 s. 45.
- ⁴⁵ Ks. esim. Autio 1986 s. 64, US 23.9.1922 pk, KM 4/1925.
- ⁴⁶ US 23.3.1926 pk, Hbl 5.2.1926, 9.3.1926 ja 25.3.1926 pk.
- ⁴⁷ Halila 1950 IV s. 135, 136 ja 138.
- ⁴⁸ Halila 1950 IV s. 137.
- ⁴⁹ II VP 1930 As.kirj. HE n:o 48.
- ⁵⁰ VP 1931 As.kirj. III:1, HE n:o 50, ks. myös Halila 1950 IV s. 129.
- ⁵¹ Ks. esim. HS 25.11.1931 pk, SS 29.11.1931 pk.
- ⁵² VP 1931 ptk 1.12.1931 s. 1352-1355, vrt. Salmela 1966 s. 77.
- ⁵³ AsK 1932 n:o 43, 6.2.1932 s. 186-191.
- ⁵⁴ VP 1932 V:1, aloite n:o 3 (Leppälä ym.), VP 1932 Vvk:n mietintö n:o 21 12.2.1932, Sivvk:n mietintö 22.2.1932 ja Svkk:n mietintö n:o 29, 20.4.1932.

- ⁵⁵ VP 1932 ptk 25.4.1932 ja 26.4.1932 s. 704-712.
⁵⁶ US 10.6.1932 ja 18.9.1932 pk, Hbl esim. 21.7.1932 pk.
⁵⁷ Pihlaja 1986 s. 118. Ks. esim. SS 12.11.1933 pk.
⁵⁸ AsK 1933 n:o 282, 10.11.1933 s. 689, VP 1933 ptk 6.10.1933. Vuoden 1933 eduskuntavaaleissa SDP sai 78 paikkaa ja maalaisliitto 53 paikkaa.
⁵⁹ HS 23.6.1925 pk.
⁶⁰ Halila 1950 IV s. 368.
⁶¹ Pihlaja 1986 s. 122.
⁶² US 6.3.1931, 23.6.1931 ja 15.10.1931 pk, HS 30.1.1931 pk.
⁶³ Ilkka 8.4.1931 pk.
⁶⁴ Halila 1950 IV s. 367, HS 30.3.1931 ja 14.9.1931 pk.
⁶⁵ Suomenmaa 22.11.1931 ja 26.11.1931 pk.
⁶⁶ VP 1934 liitteet I-XIV, toivomusaloite n:o 42 (Kesti ym.).
⁶⁷ Halila 1950 IV s. 369.
⁶⁸ Pihlaja 1986 s. 122.
⁶⁹ Ks. edellä KM 10/1899; KM (12 a)/1907; VP 1910 As.kirj. V, eduskuntaesitysmietintö n:o 3, 27.5.1910, Eduskunnan alamainen ehdotus oppivelvollisuudesta; AsK 1921 n:o 101, n:o 102, n:o 183 ja 184; KM 14/1925.
⁷⁰ AsK 1931 n:o 190, 4.6.1931 järjestysmuotoasetus § 2, Halila 1950 IV s. 138.
⁷¹ Ks. esim. US 9.7.1931 pk, Hbl 6.6.1934 pk ja HS 12.8.1938 pk.
⁷² Halila 1950 IV s. 149. Telemäki 1979 s. 186: Ennen vuotta 1928 Tampereen kansakouluissa oli kuunneltu yksityisten opettajien radioita tai lainattu niitä.
⁷³ Ks. esim. Mänistö 1994 s. 271-272.
⁷⁴ Pihlaja 1986 s. 65 ja 123.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Komiteanmietinnöt (KM)

KM 10/1899. Oppikirjakomitean mietintö. Suunnitelmia Suomen kansakoulujen oppi- ja lukukirjoja varten.

KM (12 a)/1907. Oppivelvollisuudesta. Helsinki 1907.

KM 4/1925. Kansakoulun kustannuslakikomitealta.

KM 14/1925. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Helsinki 1925.

Sanomalehdet: pääkirjoitukset (pk) ja nimeämättömät artikkelit

Helsingin Sanomat 1917-1939 (HS)

Hufvudstadsbladet 1917-1939 (Hbl)

Ilkka 1931

Suomenmaa 1931

Suomen Sosialidemokraatti 1918-1939 (SS)

Uusi Suomi 1919-1939 (US)

Suomen asetuskokoelma 1866-1933 (AsK)

Valtiopäivät (VP) 1908-1934: asiakirjat (As.kirj.), liitteet ja pöytäkirjat (ptk).

Kirjallisuus ja artikkelit

- AUTIO, VELI-MATTI 1986. Opetusministeriön historia IV. Kirkollistoimikunta – Opetusministeriö. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917-1944. Järvenpää.
- HALILA, AIMO 1949 II. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Turku. WSOY.
- HALILA, AIMO 1949 III. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Turku. WSOY.
- HALILA, AIMO 1950 IV. Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Oppivelvollisuuden alkuvaiheet (1921-1939). Turku. WSOY.
- HÄSTESKO, F. A. 1916. Piiriteitä Suomen kansakoululaitoksen historiasta. Helsinki. Kansanvalitusseura.
- LAHDES, ERKKI 1966. Didaktiikan kehityslinjoja. Kansakoulu 1866-1966. Toim. Antero Valtasaari. Helsinki. Otava.
- MÄNNISTÖ, JYRKI 1994. Sivistyksen kylvö. Suomen kansakoululaitos johtavien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena vuosina 1918-1939. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 395. Tampere.
- NURMI, VELI 1966. Kansakoulujen oppikirjojen kehityksestä. Kansakoulu 1866-1966. Toim. Antero Valtasaari. Helsinki. Otava.
- PIHLAJA, MIRJAM 1986. Isojoen kansakoululaitoksen vaiheita 1886-1986. Isojoen kunta.
- SALMELA, ALFRED 1966. Kansakoululainsäädäntöä oppivelvollisuuslain jälkeen. Kansakoulu 1866-1966. Toim. Antero Valtasaari. Helsinki. Otava.
- SUUTARINEN, SAKARI 1992. Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakouluissa vuosisadan alussa (1900-1935). Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 90. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.
- TELEMÄKI, MATTI 1979. Tampereen kansakoulun historia 1872-1976. Tampere. Tampereen kaupunki.
- TUOMINEN, U. 1960. Mikael Soininen eduskunnan ja valtioneuvoston jäsenenä. Mikael Soininen 3.11.1860 – 12.3.1924. Muistojulkaisu. Jyväskylä. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja n:o 22.
- VILLANEN, NILO 1967. Satavuotias kansakoulu. Akaan ja Toijalan kansakoulujen vaiheet 1867-1967. Toijala. Toijalan kansakoulujen johtokunta.
- VOPIO, AARNI 1944. Mikael Soinisen elämä. Helsinki. Otava.